

GALATA MEVLEVİHANESİ SON ŞEYHİ AHMED CELALEDDİN DEDE'NİN MEVLEVİLİK TARİHİNE IŞIK TUTAN ŞİİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Gülgün YAZICI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Galata Mevlevihanesi son şeyhi Ahmed Celaledin Dede, yaşadığı dönemin kudem ve irfan itibarıyla en büyük Mevlevisi olarak değerlendirilmiştir. Naathan, neyzen ve aynı zamanda bir şair olan, Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere üç dilde şiirler yazan Ahmed Celaledin Dede'nin bir Divan'ı olup olmadığı konusunda kaynaklarda çelişkili ifadeler yer almaktadır. Tarafımızdan tespit edilen tek nüshası Milli Kütüphane FB 424 numarada kayıtlı olan Divan, Ahmed Celaledin Dede'nin hem kendi hayatı ve yakın çevresi hem de devrinin Mevlevi şeyh ve sanatkarları hakkında yazdığı şiirlerle 19.-20. yüzyıl Mevlevilik kültürü ve tarihini aydınlatan çok önemli bir kaynaktır. Meşrutiyet, adalet ve özgürlük, cahil şeyhler, tekkelerin kapanması vb. konulara dair şiirlerle de 20. yüzyılda bir Mevlevi şeyhinin sosyal ve siyasi hadiselerle bakış açısını yansıtmaya dolayısıyla bu Divan, yakın dönem sosyal tarihimizi tanımak açısından da son derece önemlidir.

Makalemizde son dönem Mevlevilerinden Ahmed Celaledin Dede'nin Divanı devrin sosyal, siyasi ve kültürel tarihine ışık tutan yönleri açısından değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Galata Mevlevihanesi, Ahmed Celaledin Dede, Mevlevilik tarihi

ABSTRACT

Poetry Enlightening the History of the Mavlaviya by Shaykh Ahmed Jalal al-Din Dede, the Last Master of the Galata Mavlavi Lodge

Ahmed Jalal al-Din Dede, the last shaykh of the Galata Mavlavi lodge, was a poet who wrote in Arabic, Persian, and Turkish as well as a naat-khan and a reed-flute player. The only available copy of his divan is in the Turkish National Library with the record number of FB 424. This divan is an important and enlightening source of the 19th and 20th centuries of Mavlavi history and culture and the poems provide information about his life, surroundings, contemporary Mavlavi shaykhs and artists. His poetry's subjects included his ideas about constitutionalism, justice and freedom, ignorant shaykhs, the legal ban on the religious institutions, etc. which is reflective of his perspective as a 20th century Mavlavi shaykh on the social and political issues. His divan is very significant also to learn about the contemporary social history.

In this article, we tried to evaluate the Mavlavi order's master Ahmed Jalal al-Din Dede's divan from social, political, and cultural history perspectives.

Key Words: Galata Mavlavi Lodge, Ahmed Jalal-al-Din Dede, History of Mavlaviya.

Gelibolu ve Kahire Mevlevihaneleri şeyhi Hüseyin Azmî Dede'nin oğlu Ahmed Celaledin Dede, Gelibolu Mevlevîhanesi'nde yetişmiş, birçok dil bilen, geniş bir tasavvuf ve musiki bilgisine sahip olan, devrinin aydın ve önemli bir kültür sanat adamıdır. Yaşadığı dönemin kıdem ve irfan itibarıyla en büyük Mevlevisi olarak değerlendirilmiştir. 19. ve 20. yy. Mevlevilik kültürü ve tarihi için çok önemli bir kaynak olan Ahmed Celaledin Dede, H.1270/M.1853'de Gelibolu'da doğmuş, babasının Mısır Mevlevîhanesi şeyhliğine tayiniyle birlikte 17 yaşında iken babasıyla Mısır'a gitmiştir. Orada bir yandan Camiül-Ezher'e devam ederken bir yandan da Arapça, Farsça, musiki ve şiir dersleri almış, Mustafa Nakşî Dede'nin öğrencisi Subhi Bey'den ney meşk etmiş, alafranga nota ile Hamparsum notasını öğrenmiştir. Kahire Mevlevîhanesi'nde çilesini tamamladıktan sonra uzun müddet kudümzen başı ve neyzen başılık görevini yürüten, Azmî Dede'nin yaşlılığı dolayısıyla dergâhın bütün işlerini üstlenen Ahmed Celaledin, babasının vefatı ve biraderi Ahmed Bahaeddin'in yerine tayini üzerine İstanbul'a döner. Orada münzevi bir hayat sürdürmekte iken H.1326/ M.1908'de vekâleten H.1327/ M.1909'da asaleten olmak üzere Üsküdar Mevlevîhanesi şeyhliğine ve Mesnevi-hanlığına tayin olunmuştur. Bir yıl sonra bu göreve ilaveten Galata Mevlevîhanesi şeyhliği ve mesnevihanlığına getirilmiş, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar bu görevini devam ettirmiştir. Soyadı kanunundan sonra Baykara soyadını alan Ahmed Celaledin Dede, 1946'da 93 yaşında iken vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defn edilmiştir¹.

Celaledin Dede, hem şiir ve musiki ile bizzat meşgul olarak bu alanlara katkıda bulunmuş hem de kültür tarihimizi aydınlatacak önemli bilgileri bize ulaştırarak kaynaklık vazifesi görmüştür.

"Ricâ-i Mevleviyye menâkıbına ve terâcim-i ahvâline hakkıyla vâkıf bir zât" olması dolayısıyla devrinin Mevlevî şeyh ve sanatkârları ile sanat geleneği hakkında verdiği çok değerli bilgilerin yanı sıra onlardan pek çoğu hakkında yazmış olduğu manzumelerle de Ahmed Celaledin Dede, 19. yüzyıl Mevlevilik tarihi açısından çok önemli bir kaynaktır.

Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere üç dilde Celal mahlasıyla şiirler yazan Ahmed Celaledin Dede'nin bir Divan'ı olup olmadığı konusunda kaynaklarda çelişkili ifadeler yer almaktadır. Rüşdi Üstek² ve Can Kerametli³, şairin bir di-

¹ Ahmed Celaledin Dede'nin hayatı hk. bkz.: Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İst. 2006, C.V., s.271; Nail Tuman, Tuhfe-i Nailî, (Tıpkıbasımı Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), C. I-II, Ankara 2001., s.152; Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (haz. Müjgan Cınbur), C.I, AKMB Yay., Ankara 1999, s.328-329; Sadettin Nüzhet Ergun, Türk Musikisi Antolojisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1943, C.II, s.664-666; Sadettin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri, C.I, İstanbul 1945, s. 273-276;

Şehabettin Uzluk, "Galata Mevlevihanesi ve Şeyh Ahmed Celaledin Baykara Dede Efendi", 3. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler), Konya 1989, s.297-300, Abdullah Uçman, "Ahmed Celaledin Dede", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, C.II, s.53; Ahmet Neziha Galitekin, "Şeyh Ahmed Celaledin Baykara Dede Efendi (1853-1946)", Yedi İklim, C.5, S.41 (Ağustos 1993), s.80; Avni Erdemir, Anadolu Sahası Musikişinası Divan Şairleri, TÜSAV, 1999, s.106-109

² Rüşdi Üstek, "Celaledin Dede Efendi", İstanbul Ansiklopedisi, İst. 1963, C.6, s.3420

vanı olduğunu söylerken, Sadettin Nuzhet Ergun divanın şairin el yazısı ile kendi kütüphanesinde bulunduğunu haber verir⁴. Ergun ve Ahmet Nezh Galitekin, bu şiirlerin neşredilmediğini de bildirir⁵. Abdullah Uçman ise, muhtemelen kendi kaleminden hal tercümesinde geçen “eş’arım bir divançe teşkil eder” cümlesinden dolayı şiirlerin bir araya getirilmediği sonucunu çıkarmıştır⁶.

Yaptığımız bütün araştırmalara rağmen Sadettin Nüzhet’in haber verdiği, şairin kendi hattı olan Divan bulunamamıştır. Tarafımızdan tespit edilebilen tek nüsha, Milli Kütüphane FB 424 numarada kayıtlı olup A.Arifi isimli bir şahıs tarafından istinsah edilmiş ve Fahrettin Bilge varisleri vasıtasıyla Milli Kütüphaneye intikal etmiştir.

Divan’da 3’ü naat 7 kaside, 41’i Türkçe, 2’si Arapça olmak üzere toplam 43 gazel, değişik vesilelerle yazılmış 4 Farsça manzume, 7 tahmis, 7’si Farsça, 21’i Türkçe 28 rubai, 7 kıt’a, 1 müfred, 6 tarih manzumesi ve mesnevi nazım şekliyle 1 takriz bulunmaktadır. Tahmisler Sultan Divânî, Ağa-zâde Mehmed Dede, Râsih, Reisülküttab Hayrî, Hüseyin Fahreddin Dede, Veled Çelebi gibi şairlerin gazellerine yazılmıştır. Gazeller arasında Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi Nazif Efendi, Bahâriye Mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Efendi, Bahâriye şeyhi Hüseyin Efendi, Gelibolu Ticâret Reisi Arif Talat Efendi’nin gazellerine nazireler mevcuttur.

Bu Divan, hem Ahmed Celaledin Dede’nin kendi hayatı, yakın çevresi ve devrinin Mevlevi şeyh ve sanatkârları hakkında bilgiler vermesi dolayısıyla hem de 20. yüzyılda bir Mevlevi şeyhinin sosyal ve siyasi hadiselerle bakış açısını yansıtmaya dolayısıyla çok önemli bir kaynaktır.

Divanda dikkati çeken en önemli özelliklerden biri Ahmed Celaledin Dede’nin şiirleri hangi vesileyle ve ne zaman ya da hangi tarihte hatta bazen nasıl yazdığını başlıklar halinde kaydetmiş olmasıdır. Klasik şiir geleneğinde görmeye alışık olmadığımız bu bilgiler şairin şiir çizgisini takip etmemizi sağlamaktadır. Mesela Celal Dede’nin koyduğu notlardan aşağıdaki gazelin gençliğinde ilk yazdığı gazel olduğunu öğreniyoruz:

Gençlik ‘âleminde ilk def’a olarak söylediğim gazel bir hâtıra olmak üzere kayd olundu

*Gönül bir zâlîme mâ’il o da yâr olmadı gîtdi
Cefâdâr oldu gîtdikçe vefâdâr olmadı gîtdi
Garîb illerde kaldım vuslat-ı dîdârına müştak
Benim hâlimden ol cânân haberdâr olmadı gîtdi⁷*

Bir başka gazeline ise hâl-i piride son yazdığı gazel olduğu bilgisini eklemiştir.

→ →

³ Can Kerametli, Galata Mevlevihanesi, İst. 1977, s.81

⁴ Ergun, TMA, C.II, s.787

⁵ Ergun, TŞ, 274; Galitekin, a.g.m., s.81

⁶ Uçman, a.g.e., s.53

⁷ Ahmed Celaledin Dede, Şiir Defteri, Milli Ktp., FB. 424, s.108

Yine bir şiirini Meşrutiyetin ilanından 5-6 ay kadar önce rüyasında büyük bir inkılabın olacağına işaret olarak kendisine telkin edilen bir kıtayı okuyarak uyanıp ancak hemen yazamayarak 2. beytini unuttuğunu hatırında kalan beyti matla yapmak ve yeni beyitler ilave etmek suretiyle yazdığını öğreniyoruz:

İ'lân-ı Meşrûtiyyetden tahmînen beş altı ay kadar evvel bir gece zuhûrât-ı nevmiyyemde bir inkılâb-ı azîmin karîbü'z-zuhûr olduğuna işaret olmak üzere fakîre telkîn ve ilhâm olunan kît'ayı cehren okuyarak uyandım derhal yazmadığım için beyt-i sânisini unuttum hatırımda kalan beyt-i evvel ki bu manzûmenin matla'ıdır kalb-i fakîrâneme bi'l-bedâhe sünûh eden ebyât-ı sâ'ireyi ilâve ederek işbu manzûme husûle geldi⁸

Yine bu başlıklar vasıtasıyla şiirlerin birtakım hadiseler üzerine veya birtakım hadiselerle ilgili olarak yazıldıklarını da öğreniyoruz:

Bahâriye şeyhi Hüseyin Efendi tarafından Veled Çelebi'ye verilen hilâfet-nâmeyi şâhid sıfatıyla mühûrlediğinde söyleyip hilâfet-nâmenin altına yazdığı Farsça manzume,

Söz konusu icazetnameye yazılmak üzere şeyhin mahdûmu Nazif Efendi lîsânından manzume,

İranlı Şeyhü'r-re'ise destarlı sikke şeklinde yadigar olmak üzere bir yüzük takdim ettiği zaman söylediği kît'a,

1298 de ilk def'a ziyâret için Konya'ya giderken söylediği gazel,

1342 de Meşayih-i Mevleviye ile topluca Konya'ya hareket ederken söylediği kaside böyledir. Bu kasidede Konyaya ikinci kez geldiğini, yaşlı olmasından dolayı yola çıkmaya mecali olmadığını ama Hazret-i Pîrin davetiyle bu yaşlı halinde güç bulduğunu anlatır.

Divandaki bazı şiirler ise bir şiire karşılık olarak yazılmışlardır:

Ser-tarîk-i Mevlevî Adil Çelebi'nin Mısır seferine çıkmak üzere Konya'dan hareketi esnasında gönderdiği kît'a ve buna Celal Dede'nin cevabi kît'ası ,

Babasının müridlerinden Hacı Hüsnü Efendi'ye gelen Farsça mesnevi tarzında bir manzumeye karşılık olarak Hüsnü Efendi'nin dilinden yine Farsça mesnevî tarzında söylenip gönderilen manzûme,

İrani şeyhü'r-re'is hazretlerinin Galata Mevlevihanesinde ayin-i Mevleviyi izledikten sonra husule gelen zevk-i ruhani ile söyleyip gönderdiği Farsça rubaiye karşılık söylenen üç rubai gibi.

Bazı şiirleri de şairin hayatındaki iniş çıkışlara tanıklık etmektedir. Örneğin babasının ölümü ve yerine ağabeyinin şeyh olması üzerine İstanbul'a dönerek münzevi bir hayat sürdüğünü bildiğimiz şairin H.1315 / M.1897-1898'de "bir donanma gecesi herkes temâşâ ile meşgûlken külb-i ahzânında yalnız bulunduğu bir sırada" söylediği gazel onun iç dünyasını yansıtmaktadır:

⁸ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s.32-33

*Kâf-ı istiğnâda 'ankâ-meşrebim yok minnetim
Ger kesân-ı dehrden kılmam taleb ben nânımı*

*Genc-i 'uzlet genc-i 'izzetdir baña pür zîb ü zeyn
Kasr-ı şâhiye değışmem şeyndir bu şânımı*

*Bende-i hünkâr-ı ekber olduğum devlet yeter
Mevleviğim nüh felek seyr eylesin devrânımı*

*Hamdû li'llâh sâyesinde 'ârif-i vaktem Celâl
Cümle tasdîk eyler ihvân-ı tarîk 'irfânımı⁹*

Divan içinde bilhassa tarih manzumeleri, bunlar arasında da Ahmed Celaledin Dede'nin kendi ailesiyle ilgili olanlar, (babası, ağabeyi ve amcası) bilgi kaynağı olmak bakımından en önemlilerini oluşturlar.

Ahmed Celaledin Dede'nin babasıyla ilgili olarak 2 tarih manzumesi vardır; bunlardan birincisini babası Şeyh Hüseyin Azmî Dede'nin Beyrut'da çok rahatsız olduğuna dair eniştesi Abdullah Necib Bey'den aldığı bir mektub üzerine İstanbul'dan hareket edip İzmir'e ulaştığında ölüm haberini bildiren telgrafı almasıyla yazmış, diğerini ise sonradan mesnevi tarzında ayrıntılı bir terceme-i hâl kaleme alıp sonuna lafzen ölüm tarihini ekleyerek oluşturmuştur.

Hakkında en ayrıntılı ve sağlıklı bilgileri bulabildiğimiz yegâne kaynak olan bu şiirler vasıtasıyla Hüseyin Azmî Dede'nin 1231'de Gelibolu'da doğduğunu, 1240'da şeyh olduğunu, Sultan Mahmut ve Sultan Mecid'in iki defa Mevlevihanede kendisini ziyarete geldiğini ve ihsanlarda bulunduğunu, günler böyle geçerken küçük kardeşiyle aralarında çıkan bir meseleden dolayı Gelibolu'dan ayrıldığını, hac niyetiyle Mısır'a gittiğini, orada kendisine Hıdiv İsmail tarafından hürmet gösterilip maaş bağlandığını, altı yıl orada kalıp 2. kez haccettiğini, nihayet 1287'de Mısır Mevlevihanesine şeyh tayin edildiğini, her iki dergâhta da onun zamanında çile matbahının açıldığını yani dergâhların asitaneye dönüştüğünü, ölümünden birkaç sene önce inzivaya çekilerek risalelerini yazdığını, yaşlılıktan dolayı iyice güçten düşmesi üzerine hava değişimi maksadıyla Rodos'a gittiğini ve nihayet 1311'de orada vefat ettiğini öğreniyoruz:

*Peder-i büzügvârım el-merhûm el-hâc eş-şeyh es-seyyid Hüseyin Azmî
Dede efendi kaddesa'llâhu sırrehu'l-'azîz hazretleriniñ Beyrut'da ziyâdece rahatsız bulunduklarına dâ'ir orada o zaman mektubcu bulunan eniştem Abdullah Necib Bey'den aldığım bir mektub üzerine derhal İstanbul'dan hareketle İzmir'e muvâsalatımda merhûm-ı müşârün ileyhiñ haber-i küdüret-eser-i irtihâlini müş'ir telgraf almış olduğumdan o gece bi'l-bedâhe söylediğim tarihtir:*

*Sâlikân-ı fenâya râh-nümâ
Şeyh 'Azmî 'ârif ü dâñâ*

*Mürşid-i râh-ı Mevlevî idi ol
Mahzar-ı feyz-i hâss-ı Mevlânâ*

⁹ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., s. 104-105

Mesnevîden ederdi hall-i rumûz
‘Ârif-i hâl-i sûret ü ma’nâ

Kâşif-i müşkil-i dakâyık idi
Vâkîf-ı her hakâyık her eşyâ

Sebak-âmûz-ı remz-i ‘ilm-i ledûn
Vâris-ı sırr-ı ‘alleme’l-esmâ¹⁰

Dâhil-i bezm-i hâss-ı vahdet idi
Vâsıl-ı rûtbe-i fenâ vü bekâ

Mâlik-i genc-i ‘ilm ü hikmet idi
Târik-i hazz-ı nefis ü hubb-ı sivâ

Sâlik-i râh-ı Hak hakikatde
Hem tarikatde şeyh-i bî-hemtâ

Hüsn-i ahlâkı rahm ü eşfâkı
Cem’ edip oldu mûnisü’l-fukarâ

Yâre-i ehl-i derde merhem idi
Şem’-i cem’-i efâzıl u ‘urefâ

Pederim mürşidim benim şeyhim
Eyledi bendesine hayr du’â

Nazar-ı feyz-i hâssa mahzar olup
Gördüm andan nice keremle ‘atâ

Sa’y u gûşişle himmetin aldım
Himmet etdim ana berâ-yı rızâ

Bez-i cân eyledim hayâtında
Cismimi eyledim yolunda fedâ

Böyledir şart-ı fart-ı hubb ü velâ
Budur âdâb-ı de’b-i sıdk u vefâ

Söyle târîh-i rihletini Celâl
Bunda da kıl vazîfeni îfâ

Etdi ‘azm-i semâ’-hâne-i kuds
Döne döne olup tennûre-gûşâ

Eyledi bu hazîz-i süfliden
Rûhu pervâz-ı ‘âlem-i bâlâ

Oldu kurb-i visâle da’vetle
Dâhil-i bezm-i hâss-ı üns ü likâ

Çıkdı bir hâtif etdi böyle nidâ
Eyledi Şeyh ‘Azmi ‘azm-i bekâ
Sene 1311¹¹

Mu’ahharan peder-i azîzim merhûmuñ nazmen inşâd etdiğim mesnevi tarzında mufasssal terceme-i hâliyle âhirine ilâve etdiğim lafzen târîhdir

Şeyh ‘Azmi o ‘ârif-i bi’llâh

¹⁰ Kur’an, Bakara :31. “ve Adem’e bütün isimleri öğretti.” anlamındaki ayet.

¹¹ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., s.169-172

Sâlikân-ı Hudâya mürşid-i rāh

Bende-i âsitân-ı Mevlânâ
Şems-i tâbende-i sipihr-i fenâ

Müstenîr-i likâ-yı Rabb-i felak
Müstefiz-i dem-i Celâlü'l-Hak

Sene bin iki yüz otuz birde
Lutf-ı Hakla yed-i ekâbirde

Doğdu mânend-i meh Geliboluda
Feyz-i Mevlâ göründü ol uluda

İkiyüz kırk içinde şeyh oldu
Sîne-i pâki nûr ile doldu

Matbah-ı pîrî de edince güşâd
Şâdmân oldu ehl-i istirşâd

Şimdi de âsitânedir hâlâ
Müncelîdir bu tekyede Mevlâ

Hazretin verdi cümleye şādî
Fazl u 'irfânı feyz ü irşādî

Şeref-i aslına yeter bu delîl
Şürefâ-yı kirâm bâ-tebcîl

Behreyâb eyledi nikâbından
Şeref aldı o zü'l-mehâbından

Hüsn-i hâli kemâl-i 'ilmiyle
Kudret ü kuvvetiyle hilmiyle

Sâye-i Pîrde bi-hakk-ı Hudâ
'Âleme verdi hüsn-i sîr ü sadâ

Geldi Mahmûd Hân ziyâretine
Kâ'il oldu anıñ kerâmetine

Necî-i pâki cenâb-ı Şâh Mecîd
O da geldi edîp nigâh-ı medîd

Verdi ol pâdişâh ez-ser-i nev
İşbu dergâha bir iki pertev

İkişer kere geldi her birisi
Verdiler belki biñ güher birisi

Hal'-i fâhire edip iksâ¹²
Nâmdâr oldu âfitâbâsâ

Eyle insâf nâmıdır bu şeref
Bu şerefle kim oldu müsteşrif

Hemçü pergâr o kutb-ı dâ'ireyi
O ilâhî o pāk nâ'ireyi

Müstenîr olmak üzere ser tâ-pâ
Dâ'ir ü zâ'ir oldular vüzerâ

¹² Bu mısra da vezin bozuktur.

Böyle eyler iken zamān mürūr
Ba'zı ahvāl hayf etdi zuhūr

Bir sebep tā ki oldu rūy-nümā
Dāder-i kihteriyle beynehumā

İstemem mācerāyı şerh etmek
Rāh-ı hüzn ü küdürete gıtmek

Etdi sevk-i kaderle 'azm-i sefer
Aradı kendine yegāne makar

Mā-melek cümle varın etdi fedā
Vatan-ı zāhirīden oldu cūdā

İnkisār-ı derūn ile çıkdı
Çeşm-i Hak-bīni hūn ile çıkdı

Bu idi zāhiren sebep ammā
Vardı esbāb u hikmet-i āheri

Cānib-i Mısra eyledi hicret
Orada kıldı Hacc için niyyet

Sīneden mā-sivāyı hep dürdü
Gitdi beyt-i Hudāya yüz sürdü

Mısra da'vet olundu ba'de'l-hac
Daha hürmet olundu ba'de'l-hac

Bildi kadrin Hıdiv İsmā'il
Şān-ı vālāsın eyledi tebcīl

Oña gösterdi pek ziyāde vefā
Bağladı bir ma'āş-ı müstevfā

Terk-i dünyā idi onuñ emeli
Yok idi kayd-ı mā-sivāda eli

Ümm-i dünyā velīk Kāhiredir
Erine karşı keydi zāhiredir

Kim ki dünyā için darılmadadır
Ümm-i dünyā aña sarılmadadır

Bu me'āl-i hadīsdır gūş et
Gūşuña bir güherli mengüş et

Kim ki dünyāya meyl eder cāndan
Bil ki dünyā hemān kaçır andan

Kim ki i'rāz ederse dünyādan
Onu geçmez dem-ā-dem ihyādan

Altı yıl kaldı anda Yūsufvār
Çeh-i gurbetde bī-kes ü bī-yār

Himmeti hazrete getirdi gınā
Oldu 'ankā-yı Kāf-ı istiğnā

Beyt-i Mevlāya bir daha gıtdi
İki hacc-ı şerīf edā etdi

Per-i lutf u 'ināyet-i Mevlā

Başına sāye saldı hemçü hümā
 Pīrimin sāye-i celālinde
 Sene seksen yedi hilālinde
 Mısra şeyh oldu ol 'azīz-i vakūr
 Mevlevī-hāne oldu matla'-ı nūr
 Yirmi dört yıl dahi bu dergāhı
 Hıdmet ü himmetiyle ol rāhī
 Çilvegāh etdi feyz-i Mevlāya
 Çıkdı gül-bangi 'arş-ı a'lāya
 Matbah-ı çilleyi gūşāde edip
 Elini kendine visāde edip
 Oldu fukarā ehliniñ salā-hānı
 Fukarā da anıñ senā-hānı
 Eser-i himmetiyle zāviyeteyn
 Oldu bir āsitāne-i pūr-zeyn
 Fukarā āşiyānıdır hālā
 Bu iki āsitāne-i vālā
 Cümle dergehlere tefevvuk eder
 Ne kadar vāsf olunsa medhe değer
 İki dergāhı āsitāne yapıp
 Bu ne tevfkıdır külāhı kapıp
 Rūhlandı 'ulūvv-i efkārı
 Şāmdān etdi rūh-ı hünkārı
 Çend sāl evvel irtihālinden
 Terk-i ülfet göründü hālinden
 'Uzleti ihtiyāra etdi şitāb
 Hem-demi Mesnevī enāsi kitāb
 Hazz alanlar cihān-ı vahdetden
 Çekildiler bu bezm-i kesretten
 Hāme-i mu'ciz belāgat ile
 Kilk-i feyyāz ile talākat ile
 Eyledi hak budur latīf ü zarīf
 Pūr ma'ānī risāleler te'līf
 Müşkilāt-ı mesā'ili açdı
 Safha-i kā'ināta dūr saçdı
 Üç lisān üzre şi'r ü inşāda
 Muktedirdi belīğ-i inşāda
 Kuvvet-i nazm u kudret-i nesri
 Koydu hayretde ser-te-ser dehri
 Eser-i pākini bütün bulegā
 Hırz-ı cān eylemişdi ser-tā-pā
 Nefs-i feyz-nāki pūr berekāt
 Mesnevīden ederdi hall-i nūkāt

Kāşif-i hurde-i dakāyık idi
Vākıf-ı nükte-i hakāyık idi
Sebak âmûz-ı rumûz-ı 'ilm-i Hudâ
Vâris-i sırr-ı 'alleme'l-esmâ
Dâhil-i bezm-i hâss-ı vahdet idi
Vâsıl-ı rütbe-i hakikat idi
Mâlik-i nüktehâ-yı hikmet idi
Sâlik-i menhec-i tarikat idi
Kerem-i iltifât-ı Rabb-i Kerîm
Aña bahş eylemişdi tab'-ı Rahîm
Varını hep eder idi ihsân
Ehl-i derde olurdu çâre-resân
Gerçi 'asrında şeyhler çok idi
O vücûduñ misâli hiç yok idi
Kân-ı 'irfânda bir kerem kânı
'İrfânıñ yegâne erkânı
Sevk-i pîrî ile o cism-i latîf
Düşdü sad hayf pek ziyâde nahîf
Etmek üzre hevâsını tebdîl
Hâkini hem de mâsını tebdîl
Gelmek üzre yine serîresine
Gitdi bir gün Rodos cezîresine
Kârger olmadı hevâ vü hebîb
Çâre-sâz olmadı devâ vü tabîb
Terk-i dünyâ-yı kîl ü kâl etdi
Rahmet-i Hakka intikâl etdi
Kıldı 'azm-i semâ'-hâne-i kuds
Oldu me'vâsı âşiyâne-i kuds
Eyledi bu hazîz-i süfliden
Rûhu 'arş-ı mu'azzamı mesken
Vasl ile sâhib-i ihtisâs oldu
Vâsıl-ı bezmgâh-ı hâs oldu
Nâylar ağladı firâkıyla
Âsman döndü iftirâkıyla
Yâ ilâhî revânı şâd olsun
Merkad-i pâki nûr ile dolsun
Pederim mürşidim idi şeyhim
Baňa hayr du'âlar etdi mühim
Oldum Allah'a şükr ser-tâ-ser
Nazar-ı feyz-i hâssına mahzar
Sa'y-ı gûşişle himmetin aldım
Ben de deryâ-yı lutfuñâ daldım
Bez-i cân eyledim hayâtında

Okudum rûhuna memâtında

*Böyledir şart-ı hubb u velâ
Budur elbette de'b-i sıdk u vefâ*

*Rihletinde Celâl târîhin
Der iken pür melâl târîhin*

*Çıkdı bir hâtif etdi böyle nidâ
Eyledi Şeyh 'Azmî 'azm-i bekâ 1312-1= 1311*

*'Azm-i bezm-i visâl edip gîtđi
Üç yüz on birde irtihâl etdi*

*Dil-pesend idi tavrı her hâli
Kaddesa'llâhu sırrehu'l-âli¹³*

Ahmed Celaleddin Dede'nin ailesine dair 2. şiiri ağabeyi Şeyh Ali Efendi'nin ölümü üzerine yazdığı tarih manzumesidir. Bu manzumede ağabeyinin, babası Azmi Dede'nin Mısır'a gitmesi üzerine 6 yıl Gelibolu'da ona vekâlet ettiğini, ancak kötü düşünceli akrabalar yüzünden hizmeti bırakıp inzivaya çekildiğini, kendisine halef olan bu akrabaların gizli açık pek çok eziyetler ederek ona rahat vermediğini ve nihayet H.1316/ M.1898-1899'da 51 yaşında vefat ettiğini anlatır. Muhtemelen bu akrabalar Hüseyin Azmî Dede'nin de Gelibolu'dan ayrılmasına sebep olan kardeşi Mehmed Hüsameddin Dede olsa gerektir:

Büyük birâderim Şeyh Ali Efendi merhûmuñ irtihâline söylediğim târihdir 1316

*Pîşvâ-yı ehl-i 'irfân Şeyh Azmî-zâde kim
Gevher-i 'aşk ile pür cûş idi deryâ-yı dili*

*Lâ-ubâli-meslek ü rindâne-meşreb pâk-dil
Nûr-ı Hakla levh-i mir'ât-i hamîri mûncelî*

*İlm ü hilm ile tevâzu'-pîşe bir dervîş-nihâd
Bu sıfatla dense bî-şübhe sezâ aña velî*

*Fazl u 'irfân bezl ü ihsân hulk-ı Rahmân cem' olup
Nûsha-i tafzîliniñ olmuşdu metn-i mücmeli*

*Vâlid-i 'âlisine dergâh-ı Ağâ-zâdede
Altı yıl etdi vekâlet çekdi hîdmetden eli*

*Nâ-halef bir kavm-i bî insâf aña oldu halef
Bağy u 'advân ile mâlî rahm u şefkatden hâlî*

*Akrabâ nâmında akreb .. u bed-endîşler
Vermediler aña râhat ne hafî ne celî*

*Hânesinde terk-i ülfetle olup 'uzlet-güzîn
Her belâya ol tevekkül-pîşe der idi belî*

*Âhirü'l-emr "irci'T" âvâzını güş eyleyip
Elli bir yaşında terk etdi bu fânî menzili*

¹³ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s.173-183

*Ekber evlād-ı ‘Azmī dāderimçün ey Celāl
Söyledim sūzişle tārīh-i etemm ü ekmeli
Gūşuma bir hātīf ilkā eyledi bu mısra’ı
‘Azm kıldı kurbgāh-ı Hakka Şemseddin Ali
sene 1316¹⁴*

Mehmed Hüsameddin Dede'nin ölümü üzerine yazdığı 2 ayrı tarih manzumesinden de Hüsameddin Dede'nin Mevlevihanede 15 yıl şeyhlik yaptıktan sonra 7 Muharrem 1302 / 27 Ekim 1884'de pazartesi gecesi vefat ettiğini öğreniyoruz:

Gelibolu Mevlevihanesi şeyhi esbak amcam Mehmed Hüsameddin Efendi merhūmuñ irtihāline söylediğim tārīh 1302

*Şeyh-i dergāh-ı Ağa-zāde Hüsāmüddin kim
Vermiş idi hānkāha revnak u hūsn-i nizām*

*Öyle bir Hātem-şiyem sāhib-kerem ‘ālī-himem
Cūd u in‘āmiyla ‘ālemde kazandı nīk nām*

*Eyledi āsār-ı hayra Hak muvaffak zātını
İstikāmetle meşīhat etdi onbeş yıl tamām*

*Matbah-ı pūr-feyzi dil-sīr eyleyip çok canları
Sāye-i terbiyyetinde puhte oldu nice ham*

*Rişte-i ömrün hüsām-ı mevt kesdi ‘ākıbet
Eyledi kat‘-ı ‘alāyık etdi ‘ukbāya hırām*

*Sābi‘-i māh-ı Muharrem idi isneyn gecesi
Fāriku'd-dünyā vū rāhat rūhuna dārū's-selām*

*Ağladı bārānveş yārān ciğerler dağlayıp
Oldu ihvān-ı tarikat mātemiyle telhkām*

*Ede Hak mülhak şehīdāna bi-hakki'l-Mustafā
Rahmet ile rūhunu şād eyleye Rabbü'l-enām*

*Bī-te‘emmül gaybdan ilhām ile yazdım Celāl
Lafzen ü ma‘nen dü mısra‘da iki tārīh-i tām*

*Kurb-ı Hakk’a eyledi rihlet bin üç yüz ikide
Cennet-i Adn ola yā Rab rūhuna cāy-ı makām
sene1302¹⁵*

*Tārīh-i dīger
Hānkāh-ı Hazret-i Āzādeniñ
Post-nişini idi ‘ammim Şeyh Hüsām*

*Matbah-ı pūr-feyzi dil-sīr eyleyip
Himmetiyle puhte oldu nice hām*

¹⁴ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., s.184-185

¹⁵ Ahmed Celaledin Dede, a.g.e., S.165-166

*Hâss u 'amma bezl-i in'âm ederek
Oldu on beş yıl meşîhatle be-kâm*

*Rişte-i 'ömrün hüsâm-ı mevt anın
Kesdi âhir çünki vakt oldu tamâm*

*İftirāk u mâtemiyle cümleten
Oldu ihvân-ı tarikat telhkâm*

*Rahmet-i Hakla bi-hakki'l-Mustafâ
Rûhunu şâd eyleye Rabbü'l-enâm*

*Lafzen ü ma'nen Celâlâ söyledim
İki mısra'da iki târîh-i tām*

*Eyledi rihlet bin üç yüz ikide
Âşîyân-ı 'adni Hak etsin makâm'¹⁶*

Ahmed Celaleddin Dede, ailesinin yanı sıra yakın çevresindeki insanlarla ilgili olarak da manzumeler kaleme almıştır. Tarih manzumeleri arasında en eski tarihli Gelibolu Mevlevihanesi ser-neyzeni Ziya Dede'nin 1298 / 1880-1881'de ölümü üzerine yazdığı şiirdir. Ziya Dede'nin 40 yıl boyunca doğru yoldan sapmadan dergâhta serneyzenlik yaptığını anlatır ve onun neyzenliğini uzun uzun överken şiirini baştan sona musiki terimleriyle örer:

“Gelibolu Mevlevihanesi ser-neyzeni Ziyâ Dede merhûmuñ fevtine söylediğim târîhdîr 1298

*Zihî şîrîn-nevâ ser-ney-zen-i dil-keşdi şevk-efzâ
Dem-i nâyî Mesîhâveş ederdî dilleri ihyâ*

*Alınca ejder-i nâyî 'asâveş dest-i i'câza
Yakardı âteşe Fir'avn-i nefsi-şûmu çün Mûsâ*

*Edince nefh-i ney bî-hûş olurdu sâmi'în evvel
Dönüp zinde ederdî nefha-i diğerle sûrâsâ*

*Nihâvend ü Sıfahân u 'Acemde Kürd kavminde
Bilâd-ı Rûm'da mânendi yok ney-zen idi hakkâ*

*'Irâk'a 'azm idi kasdı ziyâret eyleyip andan
Hicâz'a gitmek isterdi müyesser olmadı ammâ
Edip dergâh-ı Ağâ-zâde'de çil sâl ser-nâyî
Reh-i râstdan sapıp semt-i hilâfa gitmemiş aslâ*

*Nice yıllar edip Dâğî Baba Dergâhını mesken
Kemâl-i sıdk ile olmuş idi hizmetde pâ ber-câ*

*Nefes-bend-i hamûş oldu dem-i âhirde uzletle
Kaçıp 'uzzâlden dağlar başını eylemiş me'vâ
Olup nâyî revânî "irci'î" âvâzına pey-rev
Kudûmü eyledi âheng-i 'azm-i 'âlem-i bâlâ*

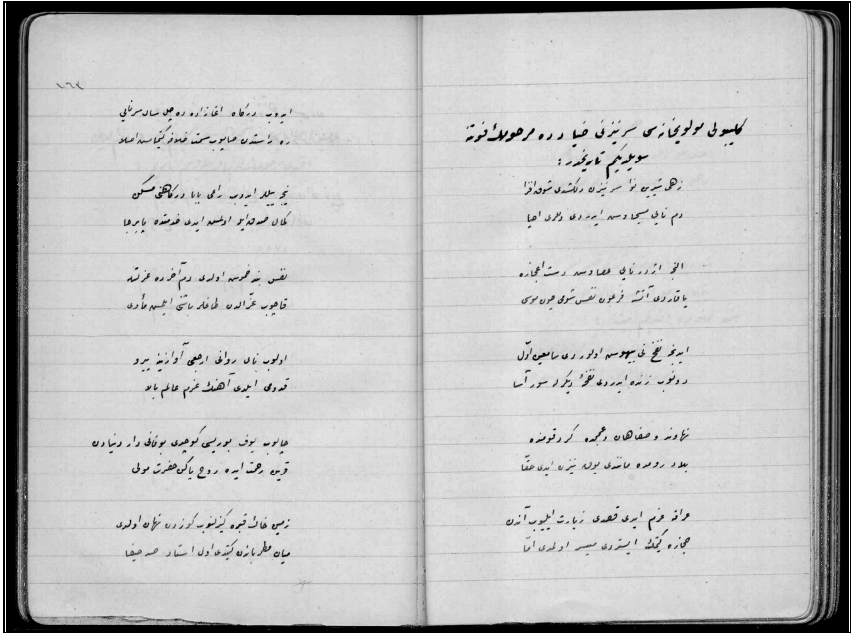
¹⁶ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s.167-168

Çalıp yuf borusu göçdü bu fânî dâr-ı dünyâdan
Karîn-i rahmet ede rûh-ı pâkin Hazret-i Mevlâ

Zemîn-i hâk-i kabre gizlenip gözden nihân oldu
Miyân-ı mutribândan gitdi ol üstâd sad hayfâ

Çıkıp ‘uşşâk-ı zârin perde-i âhî Hüseyinî’den
Erişdi tâbe-evc-i âsumân-ı zühre-i zehrâ

“Ziyâsız kaldı meydân-ı semâ” düşdü oña târîh
Çerâğ-ı ömrünü bâd-ı ecel çün eyledi itfâ
Sene 1298¹⁷

Ölümüne musiki terimleriyle örülü bir kıtayla tarih düştüğü bir başka neyzen 19. yüzyılda Gelibolu Mevlevihanesi'nden yetişen ve ney virtüözü kabul edilen Neyzen Aziz Dede'dir. Ancak tarih mısraı

“Gitdi Azîz Dede meded Hakka revânî şâd ola” (1323)

olan bu şiir divanda yer almaz.

Celeddin Dede'nin son tarihi de Abdülhalim Çelebi'nin 1325 /1907-1908'de Çelebilik makamına geçişi üzerine yazdığı manzumedir:

Kasîde ve Târîh der hakk-ı fezâ'il-me'âb ve mu'allâ-elkâb veliyyü'l-himem mürşid-i a'zam u efham sâhib-i kalb-i selîm el-kerîm Hazret-i Çelebi Abdülhalim

Âsitân-ı Pîre revnak-sâz olup ikbâl ile
Pîşvâ oldu makâma Hazret-i Abdülhalim

¹⁷ Ahmed Celeleddin Dede, a.g.e., s. 162-164

Muktedâ-yı 'âşıkân u sâlikân-ı Mevlevî
Reh-nümâ-yı reh-neverdân tarîk-i müstakîm

Hazret-i Molla Celâleddîn-i Rûmî ceddîdir
Kışver-i ma'nâ hükûmrânı o sultân-ı 'azîm

Nuhbe-i evlâd-ı Mevlânâ ma'ârif-intimâ
Ma'den-i 'akl u zekâ her fennî dâñâ vü 'alîm

Fazl u dânişle mükerreremdir o zât-ı muhterem
Cûd u ihsân u keremle sâhib-i hulk-ı kerîm

Tâbiş-i nûr-ı cemâlî revnak-ı bezm-i kemâl
Şem'-i cem'-i ehl-i hâl o nûkte-perdâz-ı fehîm

Kân-ı imkânda vücûdu bir güherdir öyle kim
Genc-i 'irfânda bulunmaz böyle bir dürr-i yetîm

Gevher-i bahr-i hakâyık râzdân-ı ma'rîfet
Kâşif-i remz-i dakâyık mürşid-i nehc-i kavîm

Âşinâ-yı 'ilm ü 'irfân rûşenâ-yı çeşm-i cân
Vâkîf-ı râz-ı cenân hallâl-ı her emr-i 'akîm

Tab-ı rûhânî ile eyler devâ derd-i dile
Nutk-ı cân-bahş-ı şifâ nabz-âşinâ-yı her sakîm

Sîne-i sînâsı mücellâ-yı hakâyıkdır anîñ
İbn-i Sînâ bezm-i hâsında aña olmaz nedîm

Hikmet-i Yunâniyâna iftikâr eyler mi hîç
Hikmet-i imâniyân ile olan âdem-i vesîm

Kalbine meşkût-ı Mevlânâ'dan işrâk etmede
Şems-i tâbân-ı hakikatle münevver ol hakîm

Sıdk ile teslîm olup sâlik mürîd ol kim odur
Mürşid-i kâmil halîm ü sâhib-i kalb-i selîm

Teşnegâna gûyiyâ kevserdir âb-ı himmeti
Ni'met-i feyz ile dergâhı çü cennât-ı na'îm

Ahz edip bûy-ı me'ânî neşr eder ehl-i dile
Kûy-ı 'irfânından etdikçe güzer bād-ı nesîm

Gülşen-i feyz ü safâsı görmesin bād-ı hazân
Gülbün-i kalbi şükûfte ola handân u besîm

Dâmen-i âmâline hîç değmesin gird-i elem
Olsun ezhâr-ı zamîr ezheri 'anber-şemîm

Zühre mutrib-hâne-i 'âlemde def çaldıkça tâ
Raks ede manzûme-i eflâk çü 'ıkd-ı nazîm

Bezm-i 'aşkında çalınsın zevkle nây u kudûm
'Âşıkân-ı devr-i semâ' etsin bir âyîn-i kadîm

*Hakka rāh-ı rāst rāh-ı aşkdır ‘uşşāk için
‘Āşıkān şevk u tarabla eylesin vecd-i cesīm
Mahzar-ı hās ola cedd-i pākinin esrārına
Olsun ‘uşşāka anın da feyz ü irşādı ‘amīm*

*Cūdu pāyende vūcūdu zinde olsun sıdk ile
Bārgāh-ı Hakka ‘arz et bu du‘āyı an-samīm*

*‘Āfiyetle müstedām olsun du‘āsın bī-riyā
Vird edip dā‘im zebānında bu ‘abd-i müstedīm*

*Hāk-i pāya nazm edip tebrīk için takdīm eder
‘Abd-i ‘āciz zerreden nā-çiz memlūk-ı kadīm*

*Hak ana tevfikini her dem refik etsin Celāl
‘Āfiyetle ömrün efzūn eylesin Rabb-i Rahīm*

*Sāyesinde sāyebān olsun gürūh-ı ‘āşıkān
Feyz-i Mevlānā ile olsun makāmında mukīm*

*Bir kasīde tarh u tanzīm eyledim bu şevk ile
Edeyim tetmīm bir tārīh ile olsun hatīm*

*Söyledim ilhām ile tārīhin ihmāl etmedim
Beyt-i ātīden çikardım bā-hesāb-ı müstakīm*

*Dergeh-i vālā-yı Mevlāya oldu pīşvā
Hayr ile ola mübārek Hazret-i Abdülhalīm 1325¹⁸*

Kendi muhiti hakkında bilgiler veren bu şiirlerin yanı sıra meşrutiyet, adalet, özgürlük, cahil şeyhler, tekkelerin kapanması gibi konularda yazdığı şiirlerle de 20. yüzyılda bir Mevlevi şeyhinin sosyal ve siyasi hadiselerle bakış açısını yansıtmaya çalışarak Ahmed Celaleddin Dede'nin Divanı, yakın dönem sosyal tarihimizi tanımak açısından son derece önemlidir.

Kaynaklar:

- » Ahmed Celaleddin, *Şiir Defteri*, Milli Ktp. FB. 424
- » Erdemir, Avni, *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, TÜSAV, 1999
- » Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1943
- » Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, C.I, İstanbul 1945
- » Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevi Mektupları (yay. haz. Yakup Şafak, Yusuf Öz), Konya 2007
- » Galitekin, Ahmet Neziha "Şeyh Ahmed Celaleddin Baykara Dede Efendi (1853-1946)", *Yedi İklim*, C.5, S.41 (Ağustos 1993)
- » Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İst. 2006
- » İnal, Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri* (haz. Müjgan Cunbur), C.I, AKMB Yay., Ankara 1999
- » Tuman, Nail, *Tuhfe-i Naili*, (Tıpkıbasımı Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001
- » Uçman, Abdullah, "Ahmed Celaleddin Dede", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C.II, s.53
- » Uzluk, Şehabettin, "Galata Mevlevihanesi ve Şeyh Ahmed Celaleddin Baykara Dede Efendi", 3. Milli Mevlana Kongresi (Tebliğler), Konya 1989, s.297-300.
- » Üstek, Rüşdi, "Celaleddin Dede Efendi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İst. 1963.

¹⁸ Ahmed Celaleddin Dede, a.g.e., s.15-16